

برنامه‌ریزی و رهبری خلاق در شهر ایرانی اسلامی و ارتباط آن با خلاقیت شهری

تاریخ دریافت مقاله: ۹۶/۰۷/۰۳ تاریخ پذیرش نهایی مقاله: ۹۶/۱۰/۰۴

**خسرو مطلبیان (دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی ملایر)
بیژن رحمانی* (دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه شهید بهشتی، تهران)**

چکیده

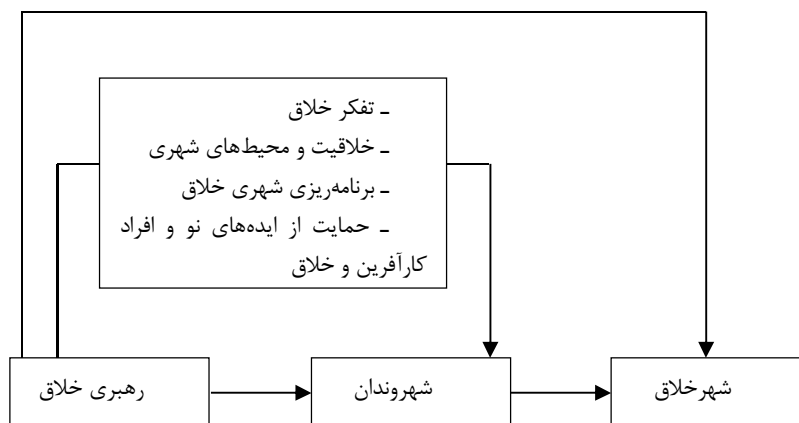
یکی از متغیرهای تأثیرگذار در بهبود عملکرد و حیات شهرها خلاقیت است. از میان این عوامل رهبری یکی از مهم‌ترین آنهاست. هدف این مقاله بررسی رابطه رهبری خلاق با خلاقیت شهری می‌باشد. این تحقیق نشان می‌دهد که رهبری خلاق یکی از عوامل مؤثر و مهم در شکل‌گیری شهر خلاق و خلاقیت شهروندان است. در واقع رابطه رهبری خلاق با متغیرهای تفکر خلاق، خلاقیت محیط‌های شهری، برنامه‌ریزی شهری خلاق و حمایت از ایده‌های نو و خلاق بررسی می‌گردد و نقش مثبت آن را در قالب مدل ارتباط چند سطحی رهبری خلاق با نوآوری و خلاقیت شهری را به بحث می‌گذارد. همچنین اهمیت و ضرورت برنامه‌ریزی از دیدگاه اسلام و نقش جایگاه مدیران و رهبران از منظر معصومین در جوامع بررسی و بر اهمیت آن در برقراری شهر خلاق ایرانی اسلامی تأکید می‌گردد و نیز نقش چالش‌های برنامه‌ریزی شهری خلاق و مدیریت شهری و اثرات نبود سیاست‌گذاران و مدیران خلاق پویا و نوآور در سازمان‌ها و نیز عدم هماهنگی و انسجام در برنامه‌ریزی‌های مربوط به حوزه شهری بررسی می‌گردد و بر اهمیت یکپارچه‌سازی و هماهنگی در مقام حکمروایی شهری خلاق تأکید می‌گردد. در این تحقیق از روش توصیفی - تحلیلی به بررسی این نقش‌ها و اهمیت برنامه‌ریزی و رهبری خلاق در بروز زمینه شهر خلاق پرداخته شده است.

واژه‌های کلیدی: رهبری خلاق، شهر ایرانی اسلامی، مدیریت شهری، شهر خلاق، برنامه‌ریزی شهری خلاق.

مقدمه

شهرها برای این که بتوانند به طور مؤثری تقاضاهای در حال تغییر امروزی را برآورده سازند، نیازمند تفکر خلاق، وجود فضاها و محیط‌های شهری جذاب و خلاق و نیز رهبری خلاق هستند و به این دلیل است که اگر خلاقیت و نوآوری را از صحنه‌ی زندگی بشر کنار بگذاریم در واقع مانع حرکت، پویایی، بقا و حیات زندگی بشر و شهرها شده‌ایم. بنابراین در عصر حاضر، شهروندان خلاق، مدیران خلاق و شهرهای خلاق اضلاع مثلث خلاقیت هستند که بدون هر یک خلاقیت و نوآوری به سر منزل مقصود نمی‌رسد و به دلیل آنکه شهروندان خلاق و کارآفرین به عنوان عامل مزیت رقابتی شهرها به حساب می‌آیند، در صورت نهادینه شدن خلاقیت و تولید فکر و اندیشه نو، شهرها تبدیل به یک شهر خلاق، نوآور و شکوفا می‌شوند و حاصل آن هم‌افزایی در خلاقیت و نوآوری شهری است که در نهایت منجر به ارتقای کیفیت زندگی، و به‌طور سودمندی شرایط کمی و کیفی و زیستی را در شهرها ارتقاء می‌دهند.

در سطح مدیریت شهری، رهبری خلاق رابطه‌ی مثبتی با خلاقیت در سطوح چندگانه شهری دارد و خلاقیت در سطح فردی و گروهی بر نوآوری و خلاقیت شهری تأثیر می‌گذارد و رهبران خلاق با حمایت از نوآوری و خلاقیت، توسط برنامه‌ریزی و سیاست‌گذارهای اثربخش نقش تسهیل‌کننده و فراهم‌کننده زمینه بروز و استفاده از خلاقیت‌ها را برعهده دارند. به همین منظور نقش رهبری خلاق شهری و رابطه‌ی مثبت آن با خلاقیت در سطوح چندگانه از عوامل مهم و تأثیرگذار بروز خلاقیت شهری می‌باشد که در ادامه به بررسی و نقش هر یک از متغیرهای بیان شده در قالب مدل ذیل ارائه می‌گردد.

شکل شماره (۱) مدل چند سطحی ارتباط رهبری خلاق با خلاقیت شهری

(مأخذ: نگارندگان: ۱۳۹۶)

بیان مسئله

دستیابی به شهر خلاق نیازمند سیاست وابسته به هم، طرح‌ها، برنامه‌ها و شیوه‌های کاری هماهنگ و منسجم و به روز، مستلزم تشریک مساعی میان بخش‌های مختلف دولتی، فعالان بخش خصوصی و همه نهادهای اجتماعی است.

در برنامه‌ریزی شهری نقش سیاست‌گذاری‌ها و اثربخشی آن بر خلاقیت و نوآوری بسیار مهم و در بروز خلاقیت شهری تأثیرگذار می‌باشد. در مجموع، شهر ایرانی اسلامی برای اعتلای خلاقیت و بهره‌مندی از منافع ناشی از شهر خلاق نیازمند سازمان‌های خلاق، فرهنگ سیاسی خلاق، رهبری خلاق، مشارکت چند سطحی و همگانی و مشارکت اجتماعی فعال می‌باشد.

در سطح مدیریت شهری، رهبری خلاق رابطه مثبتی با خلاقیت در سطوح چندگانه شهری دارد و خلاقیت در سطح فردی و گروهی بر نوآوری و خلاقیت شهری تأثیر می‌گذارد و رهبران خلاق توسط برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری‌های اثربخش نقش تسهیل‌کننده و فراهم‌کننده زمینه بروز استفاده از خلاقیت‌ها را بر عهده دارند. چالش عمده‌ای که مدیریت شهری با آن روبروست، این است که چگونه درک خود از خلاقیت را به عنوان محرک اصلی رشد به سیاست‌ها، خطی‌مشی‌ها و راهبردهای شهری جامع و یکپارچه در دیگر نهادها و دستگاه‌های ذی‌نفوذ در تحقق چشم‌انداز شهر خلاق به شیوه‌ای هماهنگ تبیین و تفسیر نماید. به همین منظور شهر خلاق نیازمند ایجاد یک نظام حکمروایی شهری خلاق و اصول و قواعد راهبردی و تاکتیک‌های انعطاف‌پذیر است.

اهمیت و ضرورت تحقیق

در رویکردهای نوین به شهر، «شهر خلاق» به عنوان یک روش راهبردی در عرصه تفکر، برنامه‌ریزی و اجرای طرح‌های شهری مطرح شده است. با توجه به تغییرات بسیار عمیقی که در محیط‌های شهری در حال وقوع است خلاقیت، مسئولین، مدیران شهری، صاحبان مشاغل و ساکنین شهر یک عامل حیاتی در حل بسیاری از مسائل شهر به شمار می‌رود. یکی از مشکلات مهم که مدیریت شهری با آن روبروست، این است که چگونه شناخت و درک خود از خلاقیت را به عنوان محرک اصلی رشد به سیاست‌ها، خطی‌مشی‌ها و راهبردهای شهری جامع و یکپارچه در دیگر نهادها و دستگاه‌های ذی‌صلاح و ذی‌نفوذ در تحقق چشم‌انداز شهر خلاق به شیوه‌ای هماهنگ تبیین و تفسیر نماید. به همین منظور شهر خلاق نیازمند ایجاد یک نظام مدیریت یکپارچه شهری و به عبارتی بهتر، ایجاد یک رهبری خلاق شهری جهت دستیابی به شهر خلاق نیازمند است. در واقع در حرکت به سمت تحقق شهر خلاق، رهبری خلاق شهری نقش کلیدی و

مؤثری ایفا می‌کند. ایجاد توازن بین تفکرات کلانشهری، محلی و همچنین استفاده از برنامه‌ریزی شهر خلاق بر پایه تفکر خلاق و مشارکت نهادهای مردمی و یکپارچگی سازمان‌ها و نهادهای تصمیم‌گیری در برنامه‌ریزی شهری از جمله موارد مهم در این دیدگاه است.

روش تحقیق

انتخاب روش تحقیق کارآمد از مهم‌ترین ارکان هر پروژه تحقیقاتی محسوب می‌شود تا در رسیدن به اهداف تحقیق نتایج قابل ملموس‌تری حاصل گردد. گردآوری اطلاعات در این تحقیق از طریق مطالعات کتابخانه‌ای و اسنادی انجام گرفته است. در این پژوهش از روش توصیفی - تحلیلی به بررسی این نقش‌ها و اهمیت برنامه‌ریزی و رهبری خلاق در بروز زمینه شهر خلاق می‌پردازد و نقش متغیرهای تفکر خلاق، خلاقیت محیط‌های شهری، برنامه‌ریزی شهر خلاق و حمایت از ایده‌های نو و خلاق بررسی می‌گردد.

مبانی نظری پژوهش

تفکر خلاق و ارتباط با شهر خلاق

شهر خلاق با ایجاد ارتباط بین پدیده‌ها یک راه‌حل تازه برای حل مسائل پیدا می‌کند و سبب ارتقای کیفیت زندگی و جاری شدن تفکرات شهروندان برای بهتر شدن محیط زندگی‌شان می‌شود. در قرن بیست و یکم شهر خلاق به معنای شهروند خلاق است و ویژگی این نوع شهر با تفکر خلاقانه سازماندهی و مدیریت خلاقانه امور، شکوفایی استعداد، همکاری جمعی و زیباسازی شهر است.

لاندری در این خصوص می‌نویسد (Landry, 2000: 104)، قطعاً هر شهر خلاق، دارای پیش‌زمینه‌ها و بسترهای خاص خود برای ارائه مشخصه‌ها و فعالیت‌های خلاقانه است، به عبارت دیگر، به دلیل وجود زمینه‌ها و شرایط مساعد، مجموعه‌ای از کارکردها و تفکرات خلاق فردی و گروهی در این شهرها، نهادینه و سازمان‌یابی شده‌اند، از جمله آن زمینه‌ها عبارت‌اند از: محیط‌های مشوق و تحریک‌کننده، امنیت، آزادی، کاهش اغتشاشها و نگرانیها، این عوامل و بسیاری از زمینه‌های قطعی دیگر، مانند سیستم آموزشی و سیستم‌های ارزشی، شیوه زندگی و تعلق خاطر مردم به شهر خود، در پرورش و بروز تفکرات خلاقانه نقش زیادی دارند.

جورج پ، هلدن در کتاب تفکر خلاق در این باره چنین می‌نویسد: تفکر خلق که به آن تفکر واگرا نیز می‌گویند، مستلزم گشودن ذهن در برابر راه‌حل‌های تازه و روش‌های جدید انجام کارها است. وی اظهار می‌دارد: به جای عامل مشکلات از راه و روش‌های منطقی همیشگی، سعی

کنید قضاوت و تصمیم‌گیری را به تأخیر بیندازید تا فرصت بیشتری برای یافتن راه‌حل‌های ابتکاری و متفاوت داشته باشید. پس از یافتن ایده‌های مختلف از این راه، با استفاده از تفکر منطقی به پالایش آنها و انتخاب بهترین راه حل ممکن بپردازید (کردی، ۱۳۸۸: ۲۵). بنابراین رویکرد اصلی در شهر خلاق حل مشکلات از راه‌های جدید و عدم تکرار راه‌حل‌های روزمره است. در این راستا با تشویق مردم به استفاده از تصور و خلاقیت در عرصه‌های عمومی، خصوصی و اجتماع محلی، می‌توانیم بانک ایده‌ها و راه‌حل‌های بالقوه برای هر مسئله شهری را به وجود بیاوریم.

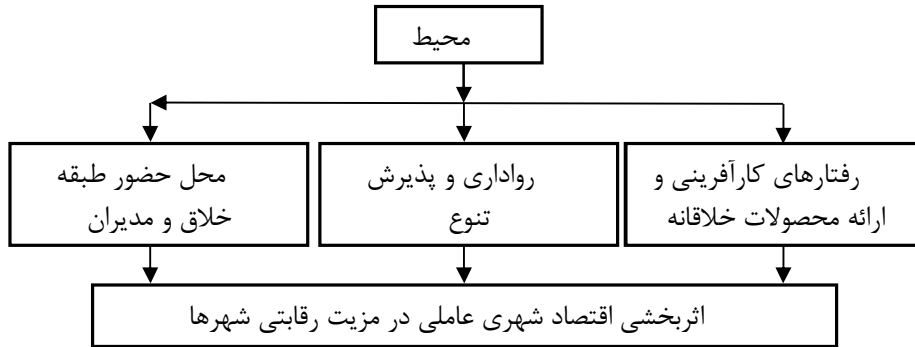
خلاقیت و محیط‌های شهری

پایه تفکر نظریه خلاقیت این است که محیط‌های دارای رواداری و پذیرش تنوع و تعدد فرهنگی، محیط‌هایی ایده‌آل برای تشویق و پرورش رویکردهای غیر قراردادی و سنتی برای توسعه ایده‌های نو و جدید، سیستم‌ها محصولات و یا خدمات هستند، ماهیت غیر قراردادی بودن این جوامع باعث تشویق به انجام انواع آزمایش‌ها نوآوری‌های و رفتارهای کارآفرینی در تمام اشکال خود خواهد شد. فلوریدا استدلال می‌کند که پیامد طبیعی فرهنگ رواداری و پذیرش^۱، ایجاد محیطی خلاقانه خواهد بود که در اشکال مختلفی از محصولات خلاقانه مانند تولید محصولات هنری، تئاتر، سینما، موسیقی و سایر انواع رسانه‌ها تبلور عینی پیدا کرده و این حالت دقیقاً مشابه راه‌اندازی کسب و کارهای جدید، دنبال نمودن ایده‌های سرمایه‌گذاری و فناوری‌های نوین در خوشه‌های بنگاهی است. دیدگاه اصلی او این است که در این گونه محیط‌ها، خلاقیت هنری با پویایی تجاری همراه و هماهنگ خواهد شد و این خلاقیت در جامعه به اشکال مختلفی ظاهر می‌شود. از نظر فلوریدا افراد برخوردار از شخصیت‌های خلاق و یا دارای مهارت خاص نه تنها در جستجوی شغل یا فرصت‌های تجاری، بلکه به دنبال برخورداری از سبک و نوع خاصی از زندگی، خارج از چارچوب‌های سنتی و قراردادی رایج به صورت فزاینده‌ای به این محیط‌های اداری رواداری فرهنگی منتقل و جابجا خواهند شد. مهاجرت درونی افراد خلاق نیز عموماً منجر به نوآوری در مناطق خلاق و دارای رواداری بالاتر خواهد شد (مک‌کین، ۱۹۴: ۹۲-۹۳).

«کوپن لینچ» رابطه‌ی متقابل و تأثیر کیفیت محیط شهری بر کیفیت زندگی ساکنان شهرها را مورد تأکید قرار داده است. وی می‌نویسد، اگر بناست برنامه‌ریزی و طراحی شهری

^۱. Culture of tolerance

مفید واقع شود باید قادر باشد تا از راه اعتلای کیفیت محیط کالبدی به اعتلای کیفیت زندگی انسان یاری نماید (گلکار، ۱۳۷۹: ۴۳؛ به نقل از سجادزاده و همکاران).

شکل شماره (۲) اثرات خلاقیت بر محیط شهری. مأخذ: نگارندگان، ۱۳۹۶

کارمونا بر این باور است که فضاهای عمومی شهری، مکانها و محیطهای اجتماعی هستند که به عنوان میدانی برای رفتار و نمایش، زمینه‌های مشترک و حتی برای تعامل اجتماعی، اختلاط و ارتباط و مرحله‌ای برای معرفت اجتماعی، اختلاط و ارتباط و مرحله‌ای برای معرفت اجتماعی، تبادل اطلاعات عمل می‌کنند (کارمونا به نقل از محمدی و همکاران، ۱۳۹۱: ۱۷).

بنابراین از عوامل تأثیرگذار رهبری خلاق بر خلاقیت، وجود فضای زندگی است که به عنوان موتور محرکه شهر خلاق مطرح است. در واقع ساخت فضاهای شهری مناسب و جذاب و اثرات بیرونی آن بر نحوه تعاملات شهروندان تأثیرگذار بوده که یکی از عوامل مهم بروز خلاقیت شهروندان می‌باشد.

محیطهای شهری می‌توانند نقش بسیار مهمی در ایده‌یابی و ایده‌پذیری و نقش واسط میان ارتباط شهروندان و مدیران شهری را برعهده داشته باشند چرا که فضاهای عمومی سبب می‌شوند که تفکر خلاق شهروندان همگام و هماهنگ و در راستای برنامه‌ریزی خلاق مدیریت شهری حرکت نماید. و منجر به بروز خلاقیت شهروندان و شکل‌گیری شهر خلاق شود.

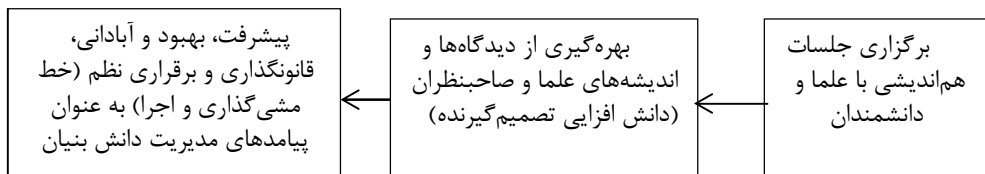
ارتباط خلاقیت و برنامه‌ریزی

خلاقیت با تفکر و یافتن نظرها، راهها، و روشهای جدید و نوآوری در کاربرد آنها بستگی دارد. در مدیریت، خلاقیت صرف کافی نیست، بلکه فکرها باید به عمل درآیند، بدین منظور باید از فکرهای جدید در تنظیم برنامه‌های مدیریتی استفاده شود. در برنامه‌ریزی موفق، گاهی از

صدها فکر و نظر کاربردی استفاده می‌شود. موفقیت نهایی سازمان و گاهی نیز بقای آن، به میزان توانایی برنامه‌ریزی در ایجاد نوآوری و به کارگیری فکرهای جدید بستگی دارد (رضائیان، ۱۳۸۸: ۱۰۴).

برنامه‌ریزی شهری خلاق

در برنامه‌ریزی شهری خلاق می‌توان از تلفیق اندیشه‌ها و رهیافت‌های صاحب‌نظران مدیریت شهری مدرن و ارزش‌های بومی و روش‌های نو در بررسی مسائل و مشکلات شهری و راه‌گشایی برای آنها به روش بدیع و تازه به تحلیل خلاقانه مسائل شهری پرداخت. به این ترتیب در برنامه‌ریزی شهری خلاق مدیریت شهری، با ایده‌یابی و ایده‌پردازی و ارتباط به شهروندان مبادرت به رویکرد خلاقانه متبکرانه در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های شهری خواهد کرد. امام علی(ع) به مالک اشتر توصیه می‌فرماید که: «با دانشمندان، فراوان گفتگو کن و با حکیمان فراوان بحث کن، که مایه‌ی آبادانی و اصلاح شهرها، و برقراری نظم و قانونی است که در گذشته نیز وجود داشت» (نهج‌البلاغه، نامه ۵۳). در این توصیه امام علی(ع) به مالک اشتر به خوبی می‌توان دریافت که دانش، زیربنای پیشرفت و آبادانی بوده و مبنایی برای قانونگذاری در جامعه است.

شکل شماره (۳) دانش‌افزایی از طریق هم‌اندیشی با خبرگان
(منبع: مقیمی، ۱۳۹۵)

به همین دلیل برنامه‌ریزی و مدیریت شهری در اسلام برای دستیابی به نتایج و پیشرفت در امور شهری و سیاست‌گذاری‌ها نیازمند تعامل با اندیشمندان و هم‌اندیشی و متخصصان گوناگون جهت رسیدن به پیشرفت و اصلاح امور مربوط به شهر و شهروندان می‌باشد که این امر دلالت بر اهمیت و ضرورت برنامه‌ریزی و برقراری نظم و قانون و پیشبرد اهداف در جهت رفاه حال شهروندان از دیدگاه اسلام می‌باشد.

در برنامه‌ریزی شهری، نقش سیاست‌گذاری‌ها و اثربخشی آن بر خلاقیت و نوآوری بسیار مهم و در بروز خلاقیت شهری تأثیرگذار می‌باشد. در واقع با برنامه‌ریزی و طراحی دقیق برنامه‌های شهری زمینه نهادینه شدن خلاقیت در میان شهروندان و حوزه‌های مختلف شهری خواهد شد.

برنامه‌ریزی شهری خلاق نیازمند شناخت رابطه‌ی پیچیده بین خلاقیت، سیاست‌ها، خطی‌مشی‌ها و راهبردهای شهری جامع و یکپارچه در نهادهای تصمیم‌گیر در حوزه‌های مدیریت شهری می‌باشد. چرا که بروز خلاقیت مربوط به اجرای منطقی و توان اجرای سیاست‌های مناسب و یکپارچه می‌باشد که منجر به بروز شهر خلاق با شهروندان کارآفرین و خلاق خواهد شد که حاصل آن ارتقای سرزندگی و کیفیت زندگی در فضای شهری خلاق خواهد بود.

حمایت از ایده‌های نو و افراد کارآفرین و خلاق

مدیریت شهری و مدیران آن می‌تواند پشتیبان یا مانع خلاقیت و نوآوری در شهرها باشند با در نظر گرفتن اینکه افکار و اندیشه‌های مدیران در خلاقیت و افکار و اندیشه‌های نو و جدید در شهرها عاملی مهم و تأثیرگذار است. می‌توان این طور نتیجه گرفت ویژگی‌های مدیران در شهرهای خلاق و برنامه‌ریزی‌هایی که منجر به خلاقیت بیشتر در آنها می‌شود باعث ترویج خلاقیت و منجر به ایجاد شهرهای خلاق خواهد شد. بنابراین برای جلوگیری از خالی شدن شهرها از روح خلاقیت و نوآوری، رهبران خلاق می‌توانند با حمایت از شهروندان و افراد کارآفرین و خلاق الهام بخش آنها باشند و موجب اثرات مثبت در شکل‌گیری فضای خلاق شهری و پیشرفت و توسعه روحیه کارآفرینی و نوآوری در شهروندان و افراد هوشمند و خلاق باشند. در واقع رهبران خلاق با حمایت از نوآوری و خلاقیت، شهروندان را توانمند کرده و یک محیط جذاب و خلاق و نوآورانه را خلق می‌کنند. (پیترز و همکارانش، ۲۰۰۲) در تعریفی جامع توانمندسازی را شامل هفت بعد اساسی شامل اختیار، تصمیم‌گیری، اطلاعات، استقلال، خلاقیت و نوآوری، دانش و مهارت و مسؤولیت قلمداد کرده‌اند (Petter et al: 2002) اگر مفهوم تواناسازی به‌درستی درک گردد بیشترین بهره‌برداری از منابع فکری عرضه شده را ایجاد خواهد نمود و تمامی آن مستلزم حمایت مدیران و رهبران خلاق در شهر است که شهروندان خود را برمی‌انگیزانند تا در راستای اهداف و نیازهای شهر تلاش نمایند و آنها را محقق سازند.

چون هنر مدیران خلاق استفاده و حمایت از خلاقیت دیگران و پیدا کردن ذهن‌های خلاق در شهر است. مدیر خلاق باید فضایی خلق کند که خودش بتواند خلاق باشد و شهروندان را نیز برای خلاقیت تحریک کند. همچنین ضمن شناخت فرهنگ محلی و بومی با حمایت از ارزش‌های بومی و ملی شهروندان را تشویق و ترغیب نماید.

بنابراین چنانچه خلاقیت و نوآوری به صورت همه جانبه و کامل در اندیشه و عمل مورد حمایت قرار گیرد می‌تواند موجبات رشد و شکوفایی استعداد‌های افراد، موقعیت‌های فردی، شغلی، اجتماعی، افزایش کیفیت زندگی، رشد و توسعه سازمان شهری شود.

رهبری

یکی از مفاهیمی که در ارتباط با نحوه‌ی برخورد و هدایت جوامع، گروه‌ها، سازمان‌ها، و شهرها، شیوه‌های برقراری ارتباط با آنها بسیار مؤثر است، تحت عنوان «رهبری» تلقی می‌شود و به همین دلیل نظریه‌های مختلفی نسبت به آن شکل گرفته است. برخی تعریف‌های رهبری عبارتند از:

لیکرت^۱ (۱۹۶۷) رهبر را کسی می‌داند که در زمینه‌های زیر بر سایر اعضای گروه برتری دارد اجتماعی بودن، ابتکار عمل، اصرار و پافشاری، آگاهی از نحوه‌ی انجام کار، اعتماد به نفس، هوشیاری و بینش نسبت به موقعیت‌ها، همکاری، محبوبیت، سازش‌پذیری و بهداشت روانی. شاید بتوان گفت رسالت مدیریت ایجاد نظم است، ولی رسالت رهبری ایجاد تحول و تغییر اساسی و بنیادین است (پیروز، ۱۳۸۹: ۱۶).

رهبری خلاق

در عصر جدید، یکی از مهم‌ترین شاخص‌های تأثیرگذار بر جوامع شهری، شاخص مدیریت است که شکل مطلوب آن مدیریت همراه با رهبری خلاق تلقی می‌شود. رهبری یکی از مفاهیم بنیادین اداره‌ی جوامع شهری است و با تحولات اجتماعی همراه است، زیرا بنیان نظم و اداره‌ی هر جامعه و سازمانی، بر مبنای آن استوار شده است. بدون رهبری خلاق پیش بردن اهداف اجتماعی و رسیدن به اهداف و ایده‌آل‌ها یا امکان‌پذیر نیست یا بسیار دشوار خواهد بود. برنز^۲ (۱۹۷۸) رهبری خلاق را عامل انگیزه دادن به پیروان از طریق جذاب کردن آرمان‌های بالاتر و ارزش‌های اخلاقی تعریف کرد. از آنجایی که رهبران خلاق دید روشنی نسبت به آینده دارند، آنها به دنبال ایجاد تغییرات و پیشبرد سازمان در جهتی هستند که تصورات خود را تحقق بخشند (باس و اوولویو^۳، ۱۹۹۳)، بیان می‌کنند که رهبری خلاق هنگامی اتفاق می‌افتد که رهبر علاقه‌ای را میان همکاران و پیروان (شهروندان) بر می‌انگیزد که کارشان را از یک دیدگاه جدید نگاه می‌کنند. رهبر خلاق یک آگاهی از رسالت یا بینش سازمان ایجاد کرده و همکاران و پیروان (شهروندان) را برای سطوح بالاتر توانایی و ظرفیت توسعه می‌دهد (معابد حقیقی فرد و دیگران، ۱۳۸۹).

^۱. Likert

^۲. Barns

^۳. Bass & Avolio

پروین (۱۳۹۰) با انجام یک نظرسنجی بین ۶۰۰ نفر از مدیران بخش‌های خلاقیت و نوآوری شرکت‌های مختلف به این نتیجه دست یافت که وجود فرهنگ سازمانی منطبق با طرح‌های نوآورانه به عنوان مهم‌ترین شاخص در بین عوامل محیطی می‌باشد. علاوه بر آن، وی عواملی را که سبب نوآوری حقیقی در شرکت‌ها شده و آنها را به شرکت‌های نوآور تبدیل می‌کند، شناسایی نمود که این عوامل عبارتند از داشتن استراتژی متمرکز مبتنی بر خلاقیت و نوآوری، استراتژی تجاری موفق، اشراف کامل به نیازهای مشتری و تشکیل تیم‌های کاری گروهی و از همه مهم‌تر داشتن یک رهبر تحول آفرین (خلاق) در رأس امور می‌باشد، مدیران باید بپذیرند که در عصر دانش و اطلاعات و توسعه دانایی و خلاقیت، مدیریت می‌کنند و لازمه موفقیت آنان در این برهه، آن است که به مقوله خلاقیت به عنوان یک مسأله و فرصتی برای پویایی و توسعه بنگرند و از حل مسائل به روش‌های سنتی و معمول بپرهیزند (پورانجنار، ۱۳۹۵: ۸۱).

در سازمان‌های کارآفرین، رهبر تنها یک تصمیم‌گیرنده جذبه‌دار نیست، بلکه معلم، طراح و مبانی تغییر نیز می‌باشد و دارای ویژگی‌هایی همچون، تمرکز بر تغییر، تمرکز بر فرصت، گستره‌ی دید وسیع و مخاطره‌پذیری است (پروین، ۱۳۹۰: ۵۶).

رابرت گرین لیف^۱ (۱۹۷۷) اعتقاد دارد که عدم توانایی سازمان‌ها در رسیدن به سطوح بالاتر و شکست در دستیابی به اهداف به دلیل ضعف رهبری است.

ویژگی‌های رهبری

رهبری و مدیریت از ارکان اسلامی نظام شهری است به عبارتی دانش مدیریت و رهبری سازمانی در کنار برنامه‌ریزی و سازماندهی یکی از ویژگی‌های حیاتی هر مدیر خلاق می‌باشد و نقش مهمی در ایجاد فضای خلاق شهری را بر عهده دارد، موغلی برخی از ویژگی‌های مدیران خلاق را این چنین بیان کرده است:

- به استقبال خلاقیت و نوآوری می‌روند و از آن هراسی ندارند.
- تمرکز بر یک موضوع و یک کار دارند.
- با توجه به ویژگی‌های مثبت همکاران، بر تشویق بیش از نتیجه تأکید می‌ورزند.
- دارای روحیه علمی و پژوهشی هستند.
- حد بالایی از قابلیت خطا کردن را دارند.
- دارای روحیه نقادی بالایی هستند (موغلی و همکاران)

^۱. Robert Greenleaf

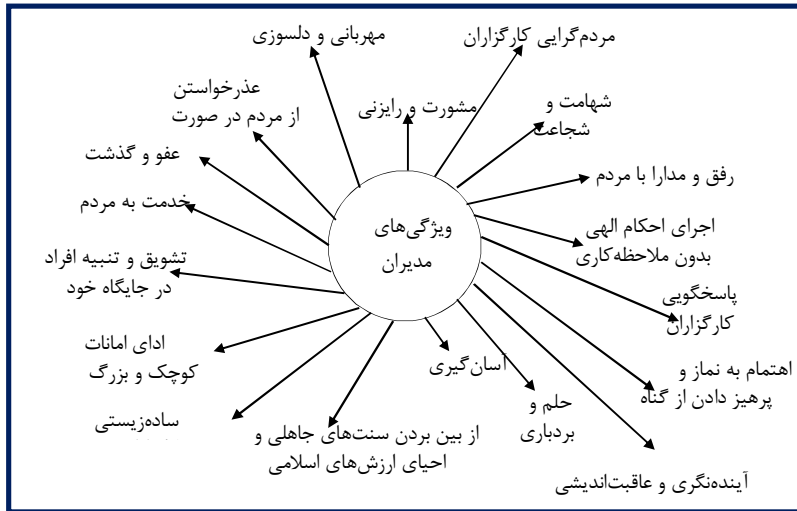
در مبانی برنامه‌ریزی و مدیریت از دیدگاه اسلام مدیر از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید دو گروه از اُمت من هستند که اگر صالح باشند اُمت من هم خوب و شایسته می‌شوند و اگر فاسد شوند، اُمت من نیز به فساد می‌گرایند و آن دو گروه فقیهان و زمامداران هستند (بحارالانوار، ج ۷۴: ۱۵۴)

این فرمایش رسول اکرم (ص) مبین این واقعیت است که اگر جامعه‌ای خواهان پیشرفت و سعادت است باید دو بال فقیه و مدیر صالح باشند. بر این اساس می‌توان نتیجه گرفت که یکی از دو عامل اصلی نیکبختی و بدبختی هر جامعه‌ای عنصر مدیریت است، عنصر مدیریت، در پیشرفت و عقب‌ماندگی جامعه دارای نقش کلیدی است (مقیمی، ۱۳۹۵: ۵۸). و یا امام صادق (ع) می‌فرماید مسلمان را جز سه چیز اصلاح نکند: ۱- دین‌شناسی ۲- شکیبایی در گرفتاری ۳- مدیریت نیکو در زندگی (جوادی‌آملی، ۱۳۹۲: ۹۱) بنابراین با توجه به این موارد ویژگی‌ها و نقش مدیران و رهبران جوامع به‌خوبی مشخص می‌گردد.

ویژگی‌ها و مشخصات مدیران از دیدگاه معصومین (ع)

مشخصه‌های مدیران از منظر پیامبر اکرم (ص)

پیامبر اسلام (ص) بنیانگذار حکومت دینی است که در سخن و سیره او، اخلاق با سیاست، حکمت با مصلحت و شیوه حکومت داری با راهکارهای عقلانی در هم آمیخته است. حکومت نبوی تابلوی بسیار زیبایی است که اصولی همچون عزت، اقتدار، عدالت، انسانیت، مردم‌گرایی، خیرخواهی، قانون‌مندی، مهرورزی، شایسته‌سالاری و... را به نمایش می‌گذارد (مزینانی، ۱۳۸۹: ۱۱). مهمترین ویژگی‌های مدیران از منظر پیامبر اکرم (ص) در شکل شماره ۲ آمده است.

شکل شماره (۴) ویژگی‌ها و خصیصه‌های مدیران از منظر پیامبر اکرم (ص)
(منبع: مقیمی، ۱۳۹۵)

مشخصه‌های مدیران از منظر امام علی(ع)

امام علی(ع) مسند مدیریت را دارای جایگاهی بزرگ می‌دانند که متصدی آن باید دارای شخصیت و روحیه‌ای باشد که جایگاه مدیریتی، او را مقهور خود نسازد و حجم کار او را درمانده نسازد. امام علی (ع) خطاب به مالک اشتر می‌فرماید: «برای هر یک از کارهایت سرپرستی برگزین که بزرگی کار بر او چیرگی نیابد، و فراوانی کار او را درمانده نسازد» (نهج البلاغه، نامه ۵۳). ایشان همچنین می‌فرماید: هر کسی که رهبری مردم را می‌پذیرد، باید پیش از آنکه به تعلیم و تربیت دیگران بپردازد، به تربیت خود همت گمارد و باید تربیت عملی او بیش از تربیت زبانی او باشد (جوادی‌آملی، ۱۳۹۲: ۴۳۷).

امام علی (ع) در فرمان خود به مالک اشتر، خصیصه‌های یک مدیر مسلمان را بیان می‌فرماید (مقیمی، ۱۳۸۰: ۶۴-۶۳) که این ویژگی‌ها در جدول شماره (۱) منعکس شده است.

جدول (۱) برخی از ویژگی‌ها و خصیصه‌های مدیران از دیدگاه امام علی (ع)

ویژگی‌های مدیران	شرح ویژگی یا خصیصه (مالک اشتر مخاطب است)
خداباوری (متقی و پرهیزگار)	او را به پرهیزگاری در پیشگاه خدا و برگزیدن طاعت او فرمان می‌دهد. اگر منزلت و جاه فرمانروایی، در دلت سرکشی و خودبینی پدید آورده آنگاه به عظمت قدرت خداوند بنگر که برتر از توست و به قدرت او در آنچه به آن توانا نیستی نظاره کن که این کار سرکشی تو را بشکند.
شایستگی	بر سر هر اداره یکی از آنگونه دبیران را بگذار که توان اداره آن را داشته باشد و گستردگی کار بر او فشار نیاورد و کار نافرجام نماند.
صاحب تجربه و حسن سابقه	ایشان را با توجه به پیشینه و همکاری‌شان با والیان نیک‌کردار که پیش از تو بر سر کار بوده‌اند، برگزین. پس در این کار به کسی روی آور که در توده مردم اثری نیکوتر داشته است. و عاملانی این چنین را در میان کسانی بجوی که دارای تجربه بوده و حیا دارند و خاندان پارسا که در مسلمانی پیشگام هستند.
نرم‌خویی	دل سراپرده محبت توده مردم کن، بر آنان مهرورز و با آنان نرم باش.
میانرو و معتدل	اما باید، میانروی در حق را و گسترش عدالت را و عمل به آنچه را که مایه دلخوشی توده مردم است، بیش از هر چیزی دوست بداری.
تفکر سیستمی	بدان که توده مردم به دسته‌ها تقسیم شده‌اند و کار هیچ دسته جز به دسته دیگر راست نیاید و هیچ دسته از گروه دیگر بی‌نیاز نیست. گروهی سپاهیان خدایند و پاره‌ای دبیران رازدار، برخی دادرسان که باید عدالت را برپای دارند و جمعی کارگزاران که باید به انصاف و مدارا به کار مردمان برسند، برخی دیگر از اهل ذمه که خراجگذارند و جماعتی سوداگران و پیشه‌ورانند
منصف و عادل	در مورد حق خدای و حقوق مردم و شخص خویش و خاندان و کسانی که به آنان مهر می‌ورزی، انصاف را رعایت کند که اگر چنین نکنی، بیداد کرده باشی.
قدرشناسی	نیز هنر هر کس را به کاری بزرگ آزمایش شده است، شناس و بستای و کوشش و فداکاری کسی را به دیگری نسبت مده - نباید در نظرت بدکار و نیکوکار برابر باشند که این روش مردم نیکوکار را به نیکوکاری بی‌رغبت سازد و مردم بدکار را به بدکاری راغب گرداند. بلکه باید هر یک را به آنچه بجای آورده‌اند، پاداش دهی.
وارسی	برخی از اوقات خویش را مخصوص وارسی به حال نیازمندان و دادخواهان کن و بارعام ده و در آن مجلس برای خشنودی خدای را که تو را آفریده، فروتن باش و سپاهیان و پاسداران و محافظان خود را از آنان دور مدار تا بی‌نگرانی و گرفتگی زبان و بدون ترس با تو سخن گویند.
پاسخگویی و مسئولیت‌پذیری	اگر توده مردم به اشتباه ستمگرت پنداشتند و بر تو خرده گرفتند، عذر خویش به صراحت با آنان در میان نه، با بیان آن بدگمانیشان را از خویش بگردان، که این کار تو را ریاضت نفس است و توده مردم را عرض پوزش و مدارا. و به این کار، نیازی که تو داری که مردم به حقیقت پی‌برند، برآورده می‌گردد» اگر دبیران تو را عیبی شد و تو از آن غافل مانی، به آن بازخواست خواهی شد.
مدیریت زمان	کار هر روز را در همان روز به انجام برسان که هر روز را کاری است. بهترین وقت هر روز و بزرگترین بخش آن را مخصوص آن کن که به خدای پردازی؛ هر چند که اگر در چنان اوقات نیت پاک کنی و توده مردم از آن نیت پاک در آرامش و آسایش باشند. همه آن اوقات در راه خدای به کار رفته است.
پایش	خطا را ر کيفر ده، آن سان که از حد نگذرد و متناسب با جرمش باشد. دیگر آن که در کار کارگزاران بنگر و آنان را به آزمایش به کارگمار.
مشارکت‌جویی	با دانایان و خردمندان در آنچه صلاح ملک است گفتگو کن و به تبادل نظر پرداز.

(منبع: مقیمی: ۱۳۹۵)

بدون تردید مدیریت و رهبری، موتور توسعه هر نظام است و در عصر حاضر مدیریت و رهبری، کلید رستگاری، رفاه، خلاقیت، نوآوری، استقلال و... ملتهاست. به بیان دیگر در هزاره‌ی سوم توفیق سازمان‌ها بدون رهبری و مدیریت مطلوب امکان‌پذیر نخواهد بود. رهبری و مدیریت از ارکان اساسی هر نظام شهری است. به عبارت دیگر، دانش مدیریت و رهبری سازمانی در کنار برنامه‌ریزی و سازماندهی، کنترل بودجه بندی و غیره یکی از وظایف ضروری و حیاتی مدیر تلقی می‌شود و نقش پراهمیتی در بروز زمینه خلاقیت شهری ایفا می‌نماید.

یافته‌های جهانی بر این باورند که کیفیت هر شهر، سازمان و جامعه‌ای، به کیفیت رهبران و مدیران آن وابسته است و در حقیقت هیچ کشور و جامعه‌ای نمی‌تواند از سطح رهبران و مدیرانش بالاتر رود. بدین ترتیب لازمه داشتن شهرهای توسعه یافته و به تبع آن، کشوری توسعه یافته، داشتن رهبران و مدیرانی توسعه یافته و خلاق است. در واقع مدیران شهری می‌توانند با افزایش شفافیت و پاسخ‌گویی در قبال اقدامات خود و با سهیم کردن شهروندان در طرح‌های شهری گام‌های مؤثری برای ارتقاء سرمایه اجتماعی و توسعه پایدار شهری بردارند (شمس‌پویا و توکلی‌نیا، ۱۳۹۴: ۱۴۸).

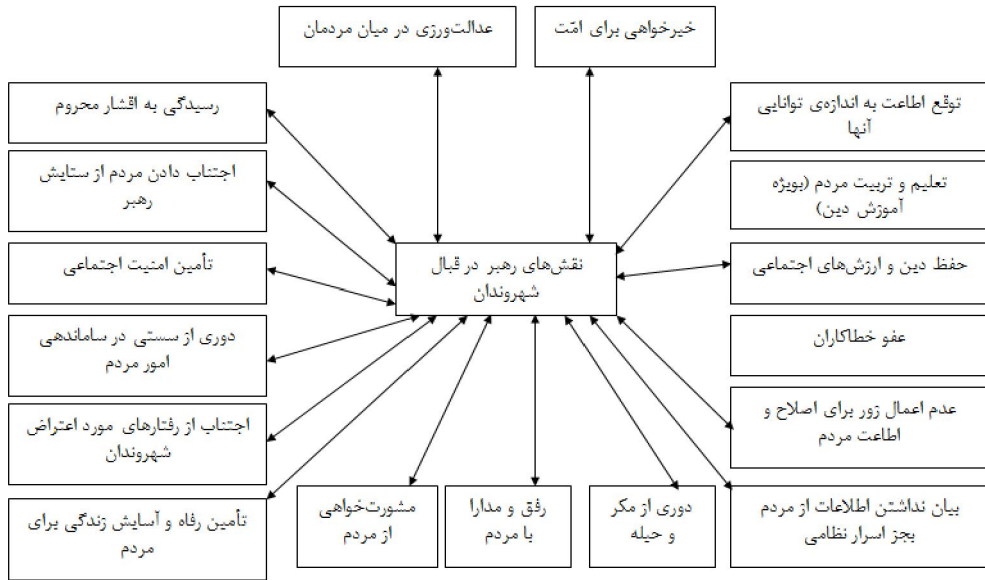
نقش رهبر در قبال شهروندان

حاکمان و کارگزاران در حکومت اسلامی، هرکدام به تناسب مقام خود، الگوهای جامعه اسلامی هستند. سخنان و رفتار آنان خواه ناخواه، سرمشق دیگران قرار می‌گیرد و مردم به چشم الگو و اسوه به آنان نگاه می‌کنند.

امام علی (ع) می‌فرماید: «جامعه و مردم اصلاح نمی‌شوند، مگر آنکه حاکمان و والیان اصلاح گردند (نهج‌البلاغه خطبه ۳۱۴؛ به نقل از مزینانی).

ملاحظه می‌گردد که نقش‌ها و تکالیف رهبر در مقابل شهروندان، دارای طیف وسیعی از حقوق و تکالیف و نقش‌هاست. نقش‌های رهبری در قبال شهروندان مبتنی بر آیات و روایات و دیدگاه اندیشمندان مدیریت اسلامی در شکل شماره (۳) آورده شده است.

این ویژگی‌ها، همانطور که در شکل شماره ۳ نشان داده شده است، به خوبی وظیفه مدیران در قبال ساکنین و شهروندان را نشان می‌دهد در واقع در شهر خلاق ایرانی اسلامی مدیران شهری با تأسی و به کار بستن هر یک از این ویژگی‌ها گامی به سوی ایجاد شهری برمی‌دارند که همانا شکل‌گیری شهر و شهروندان خلاق خواهد بود. در واقع می‌توان گفت نقش‌های چندگانه‌ای که رهبران در قبال شهروندان به عهده می‌گیرند باعث خواهد شد فضای مثبتی شکل گیرد که همانا رابطه دو سویه رهبران و شهروندان در فضای خلاق باشد.

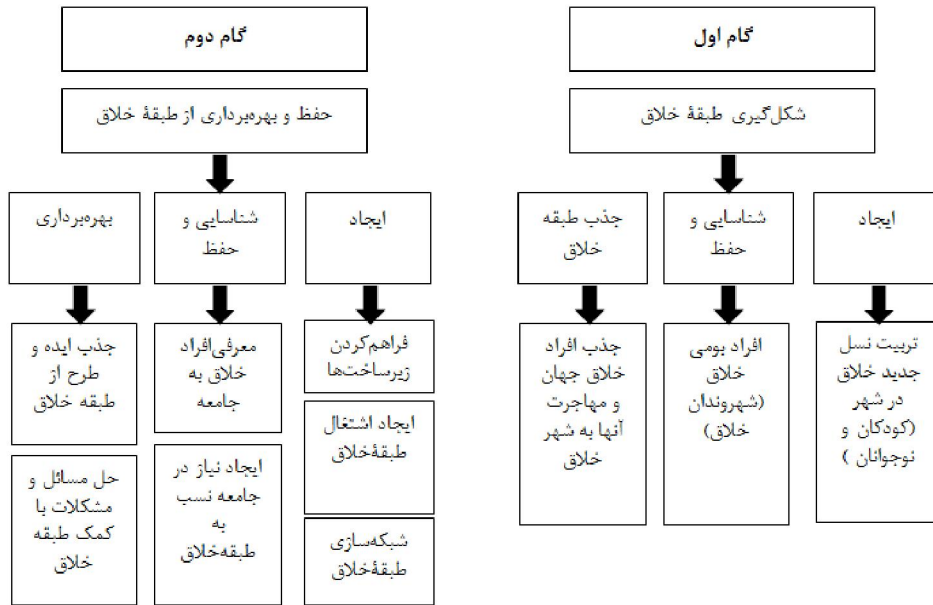
شکل شماره (۵) نقش‌های رهبری در قبال شهروندان مبتنی بر آیات و روایات و دیدگاه اندیشمندان مدیریت اسلامی (منبع: مقیمی: ۱۳۹۵)

شهروندان خلاق

شهروند منبع حیاتی هر شهر به شمار می‌آید. خلاقیت کسانی که در یک شهر زندگی می‌کنند یا امور آن را در دست دارند، متضمن موفقیت آن شهر در دنیای آینده است (شهابیان و همکاران، ۱۳۹۱: ۷۲-۶۷).

«چارلز لندری» در کار ارزش‌هایش بر روی مفهوم شهر خلاق، معتقد است شهرها یک منبع حیاتی دارند و آن مردمشان است (کیقبادی و همکاران، ۱۳۸۷: ۳۷).

از نظر بروسویک فرآیند توسعه خلاقانه یک فضای شهری وقتی اتفاق می‌افتد که افرادی در شکل‌گیری آن اثر نقش داشته باشند که می‌خواهند از آن استفاده کنند. به این ترتیب چون تفکر جاری و ساری افراد آن اجتماع را در طراحی دخالت می‌دهیم، به نوعی از خلاقیت موجود در آن جامعه هم در این طراحی استفاده می‌کنیم. خلاقیت با دیدگاه بروسویک، یعنی جلب خلاقیت‌های جاری در جامعه از طریق درگیر کردن بهره‌وران (سعیدی، ۱۳۸۹: ۱۱-۵). در راه پرورش شهروندان خلاق دو گام اهمیت دارد: گام اول در جهت شکل‌گیری آن طبقه و گام دوم در مسیر حفظ و بهره‌برداری از نیروهای طبقه خلاق است.

شکل شماره (۶) پرورش شهروندان خلاق
 مأخذ: ایزدخواستی و همکاران (۱۳۹۶)

خلایقیت شهری

شهرها همیشه مراکزی برای ابداع و نوآوری خلاقیت هستند. به گفته مامفورد، شهر محل تجلی تمدن است که طی قرن‌ها، نوآوری‌های زیادی را پدید آورده است. ایده شهر خلاق را ریچارد فلوریدا در دهه ۱۹۹۰ مطرح کرد. او با در نظر گرفتن زمینه‌های اقتصادی و اجتماعی خلاقیت تلاش کرد، تبلور این مورد در شهر را در قالب مفهوم شهر خلاق صورت‌بندی کند و همچنین معتقد است که شهرها ظرف بروز خلاقیت هستند که همیشه چرخ‌های حرکت، تمرکز و هدایت انرژی خلاق بشر بوده‌اند. رهبری خلاق نقش تسهیل‌کننده و فراهم‌کننده زمینه بروز و استفاده از خلاقیت‌ها را بر عهده دارد. در مدیریت شهری که شامل ترکیب نظرات متخصصان و مدیران شهری مدرن با ارزش‌های بومی و سنتی می‌باشد یکی از ارکان اصلی دستیابی به شهر خلاق می‌باشد. با توجه به این نکته که شهر و کیفیت زندگی در آن، به طور مستقیم متأثر از نوع نگاه به مسائل شهری است. خلاقیت شهری به عنوان یک رویکرد راهبردی می‌تواند کیفیت زیستن در شهر را تحت تأثیر فراوان قرار دهد (کانونی و حیدری، ۱۳۹۴).

شهر خلاق ایرانی اسلامی

شهر خلاق ایرانی اسلامی، شهری است که با تأثیر گرفتن از عقیده و اندیشه اسلامی و نیز روح فرهنگ و هنر ایرانی، بیان‌کننده ارزش‌های فرهنگی، ملی، تاریخی، معماری و بومی بر مبنای اندیشه‌های خلاقانه علاوه بر تأکید بر فضاهای زیست‌پذیر و کالبد شهری، به بیانی می‌تواند بازتاب دهنده شاخص‌های خلاق هویت ساز در درون شهرهای ایرانی اسلامی باشد. بر همین مبنای می‌توان گفت که شهر خلاق ایرانی اسلامی با بومی‌سازی شاخص‌های شهر خلاق از طریق بهره‌مندی از بُن‌مایه‌های تاریخ و تمدن ایرانی و نیز فرهنگ و اندیشه اسلامی، به شهر یک هویت مستقل ایرانی اسلامی می‌دهد که غیر قابل تفکیک از یکدیگر می‌باشد. و ضمن اینکه معماری کالبدی شهر، براساس الگوها و معیارهای خاص شهرسازی ایرانی اسلامی انجام می‌گیرد، از منظر دیگر ارتقاء تحولات شهری به همراه ساکنین‌اش در همه ابعاد ساختارهای شهری و در سطح شاخص‌های کیفیت محیطی، زیبایی بصری، خلوت‌گزینی، دسترسی، کارایی و تنوع در عملکرد و امنیت و نیز ارزش‌های انسانی، اجتماعی، فرهنگی و مشارکت و... برپایه اندیشه و تفکر ایرانی اسلامی مورد تأکید قرار می‌دهد.

اصول برنامه‌ریزی و مدیریت شهر اسلامی

اصولی که با شرایط زمانی و مکانی (مشمول بر شرایط و امکانات علمی، فرهنگی، اقتصادی، بومی، جغرافیایی، فنی، سیاسی و محیطی)، معیارها و ضوابط شهرسازی اسلامی را به دست می‌دهند، از متن قرآن کریم و آموزه‌های دینی متکی بر کتاب الهی قابل استنتاج و تدوین هستند و تحقق آن در عالم خارج، بسته به شرایط زمان و مکان و امکانات در دسترس، تجلیات متفاوتی خواهد داشت (نقی‌زاده، ۱۳۹۵: ۱۱۵). بنابراین هر شهر منتسب به اسلام یا موصوف به اسلامیت، به اندازه‌ای اسلامی است که طراح و برنامه‌ریز و مدیرش در فضای جهان‌بینی توحیدی اندیشیده باشند، که این اندیشه منجر به طرح و برنامه مدیریت شده باشد، به اندازه‌ای اسلامی است که مدیران و اهل شهر در فضای فرهنگ بومی (مثلاً در ایران، در فضای فرهنگ ایرانی، منبعث از و متکی بر جهان‌بینی توحیدی) عمل و رفتار کنند (همان منبع).

مدیریت شهری و راهبرد شهر خلاق

Musterd and Murie, 2010 بیان می‌دارند: با آغاز قرن بیست و یکم نظریات متعددی درباره عوامل تأثیرگذار بر توسعه اقتصادی شهری و شناخت محرک‌های رقابت‌پذیری شهری مطرح شد که ناظر بر این واقعیت است که توسعه اقتصاد شهری و ارتقاء رقابت‌پذیری شهری در

گرو توسعه صنایع دانش بنیان و صنایع خلاق (نظری خدمات رسانه‌های هنری، تفریحی، معماری و تبلیغاتی است). بنابراین مدیران شهری می‌باید کیفیت شهرها را به گونه‌ای ارتقاء دهند که «طبقه خلاق» را به خود جذب کند. لذا شهرهای رقابتی شهرهای خلاق و دانش بنیان هستند (سرور و همکاران، ۱۳۹۵).

راهبرد شهر خلاق، ایفای نقش رهبری در بین تمام اجزای سیستم شهری است و طوری جهت‌گیری شده تا در پیدا کردن روش‌های کارآمد برای ایجاد یک محیط همکاری و برهمکنشی و دعوت از شهروندان برای مشارکت در فعالیت‌های فرهنگی مناسب باشد (ابراهیمی، ۱۳۸۷). تمرکز اصلی مدیریت شهری بر ایجاد زمینه‌های بروز خلاقیت شهروندان و افراد صاحب نفع و نظر در مسائل و طرح‌های شهری است و نقش تسهیل کننده و فراهم کننده زمینه بروز و استفاده از خلاقیت‌ها را برعهده دارد. حمایت از افراد، گروه‌ها و نهادهایی که دارای خلاقیت‌هایی در راستای حل مسائل شهری و ارتقای کیفیت محیط شهر هستند نیز در همین چارچوب قابل طرح است (خان‌سفیدی، ۱۳۹۱: ۹۲).

سطح پاسخگویی و توانایی حل مسائل شهری بسته به میزان خلاقیت و بهره‌مندی مدیران شهری است. خلاقیت در مدیریت شهری عبارت است از تلفیق اندیشه‌ها و رهیافت‌های صاحب‌نظران مدیریت شهری مدرن با مبانی و ارزش‌های بومی و روشی نو در بررسی مسائل و مشکلات شهری و راه‌گشایی برای آنها در روشی بدیع و تازه به گونه‌ای که به اصالت‌ها و داشته‌ها صدمه‌ای نزند. در چنین شرایطی می‌توان مدیریت شهری خلاق داشت که توان تجزیه و تحلیل خلاقانه مسائل شهری را داشته باشد و در پرتو آن با استفاده از ایده‌یابی، ایده‌پذیری و ارتباط با شهروندان خلاق زمینه دست‌یابی به یک شهر خلاق فراهم خواهد شد.

نتیجه‌گیری

این مقاله تأثیرات رهبری خلاق بر پیامدهای مرتبط با خلاقیت شهری در سطوح چندگانه را بررسی کرده است. یافته‌های این تحقیق نشان می‌دهد که رهبری خلاق می‌تواند به شکل مؤثری از طریق متغیرهای تأثیرگذار در خلاقیت شهری و نوع ارتباط این متغیرها با رهبری خلاق، و برنامه‌ریزی شهری خلاق منجر به ظهور خلاقیت شهروندان و بروز زمینه خلاقیت شهری را فراهم می‌آورد. از آن جایی که شهر همچون یک موجود زنده عمل می‌نماید بروز خلاقیت در نظام شهری منجر به شکوفایی استعدادها و افزایش و ارتقاء کیفیت زندگی خواهد شد. همچنین طبق معیار سازمان جهانی یونسکو شهری خلاق است که از نوآوری‌ها و توانمندی‌های شهروندان در توسعه پایدار شهری استفاده کند و تفکر خلاق ساکنین همگام و هماهنگ با مدیریت شهری حرکت کند. باید خاطر نشان ساخت جهت ایجاد شهر خلاق وجود

زیرساخت‌های فرهنگی و اقتصادی و مدیران خلاق لازم و ضروری است. خلاصه این که معیار رهبری پاسخگویی به نیازهای شهروندان و جوامع انسانی و خلق چشم‌اندازهای ایده‌آل و مثبت از شهر و آینده‌ی پیش‌روی آن دارد. رهبری پذیرش مسئولیت با کمک به مردم، برقراری عدالت، پاسخگویی، شفافیت در امور، تأمین رفاه و آسایش زندگی برای مردم و موارد دیگری از وظایف که همگی این موارد از مسائل اساسی در شکل‌گیری فضای خلاقیت شهری می‌باشد. پاسخگویی به نیازها، هنر رهبران خلاق شهری است که شهروندان را ترغیب می‌نماید تا در شکل‌گیری فضای خلاق شهری سهیم باشند و آن را محقق سازند و همان طور که در ادبیات نظری پژوهش بیان گردید رهبری و مدیریت از ارکان اسلامی نظام شهری است و نقش مهمی در ایجاد فضای خلاق شهری را بر عهده دارد. و در پایان این که هر شهر منتسب به اسلام یا موصوف به اسلامیت به اندازه‌ای اسلامی است که طراح و برنامه‌ریز و مدیرش در فضای جهان‌بینی توحیدی اندیشه کرده باشند و این اندیشه منجر به طرح و برنامه مدیریت شده باشد و به اندازه‌ای اسلامی است که مدیران و اهل شهر در فضای فرهنگ بومی ایران عمل و رفتار کنند.

منابع و مأخذ:

۱. ابراهیمی، مهران. ۱۳۸۷. نشست شهر خلاق: مفاهیم، سیاست‌ها، مطالعه موردی از شهرهای موفق و ناموفق، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهری تهران، فرهنگسرای نیاوران، تیرماه ۱۳۸۷.
۲. امیری، ع. ن. ۱۳۹۴. ویژگی‌ها و وظایف مدیران در نهج البلاغه، چاپ اول، قم، ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۶۴.
۳. ایزدخواستی، م. ع؛ عطریان، ع؛ وسیلی، آ. ۱۳۹۶. کتاب شنبه (۱۰) مجموعه مفاهیم شهر خلاق / طبقه خلاق، ناشر: انتشارات سازمان فرهنگی، تفریحی شهرداری اصفهان، ۲۱-۲۰.
۴. آیت‌اللهی، ع. ر. ۱۳۷۷. اصول برنامه‌ریزی، مرکز آموزش مدیریت دولتی، تهران، ۱.
۵. پروین، س. ۱۳۹۰. نقش کلیدی فرهنگ در تحقق طرح‌های نوآورانه طیف برق. دی و بهمن ۹۰، ۵۶.
۶. پورانجنار، گ. ب؛ جودزاده، م؛ پورانجنار، ع. ۱۳۹۵. بررسی رابطه‌ی رهبری تحول‌آفرین با خلاقیت و نوآوری و کارآفرینی سازمانی، دو ماهنامه بررسی‌های بازرگانی، شماره ۷۷، خرداد و تیر ۸۱، ۹۵-۷۹.
۷. پیروز، ع. ۱۳۸۹. شیوه رهبری امام خمینی در مدیریت نظام، قم، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، ۱۶.
۸. جوادآملی، عبدالله ۱۳۹۱. تفسیر انسان به انسان، قم، انتشارات اسراء.
۹. جلیلیان، ح. ر؛ مرادی، م؛ کاکایی مآوایی. ۱۳۸۹. رهبری تحول‌گرا و خلاقیت کارکنان، دو ماهنامه توسعه انسانی پلیس، سال هفتم، شماره ۳۲، آذر و دی ۸۹.
۱۰. خان سفیدی، م. ۱۳۹۱. مدیریت شهری و شهر خلاق، ویژه نامه منظر، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهری تهران، شماره ۱۹، تابستان ۱۳۹۱، ۹۲.
۱۱. رضایی دارافشانی، احمد، ایزدخواستی، محمدعلی، حق‌شناس، ناصر (۱۳۹۵) کتاب شنبه (۵) مجموعه مفاهیم شهر خلاق / ابتکار و نوآوری، ناشر: انتشارات سازمان فرهنگی، تفریحی شهرداری اصفهان، ۱۵.
۱۲. رضائیان، ع. ۱۳۸۸. مبانی سازمان و مدیریت، چاپ سیزدهم، تهران، انتشارات سمت، ۱۱۲-۱۰۴.
۱۳. سجادزاده، حسن؛ یزدان‌پناه شاه‌آبادی، محمدرضا. ۱۳۹۴. ارتباط بین مفاهیم سرمایه‌ی اجتماعی و کیفیت فرهنگی و عینی محیط شهری (نمونه موردی: محله پنبه‌ریسه قزوین) فصلنامه آمایش محیط، (۳۰): ۸۷-۱۰۹.

۱۴. سرور، ر؛ انصاری، م؛ سبحانی، ن. ۱۳۹۵. نقش آفرینی شهرهای جدید دانایی محور در ارتقاء رقابت‌پذیری ملی (مطالعه موردی: شهر جدید اندیشه) فصلنامه آمایش محیط. (۳۰): ۹-۸۵-۱۲۲.

۱۵. سعیدی، ۱۳۸۹. ه. شهر خلاق، مجله شهرداریها، سال یازدهم، شماره ۱۰۰، ۱۱-۵.
۱۶. شمس‌پویا، م، ک؛ توکلی‌نیا، ج. ۱۳۹۴. تحلیل سرمایه اجتماعی با تأکید بر مشارکت شهروندی و پاسخ‌گویی مدیران شهری، مورد پژوهی: شهر اسلام شهر، فصلنامه آمایش محیط (۳۰)، ۸، ۱۳۷-۱۵۲.

۱۷. شهابیان، پ؛ رهگذر، ع. ۱۳۹۱. پیوند محیط خلاق با شهر، ویژه نامه منظر، مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهری تهران، شماره ۱۹، تابستان ۱۳۹۱، ۷۲-۶۶.

۱۸. کردی، ع. ۱۳۸۸. اصول و مبانی خلاقیت در مدیریت شهری (سازمان فردا، سازمان خلاق، مجله شهرداریها، شماره ۷۹)، ۲۵.

۱۹. کیقبادی، م؛ فخرایی، م؛ علوی، س؛ زواری، ع. ۱۳۸۷. شناخت صنعت فرهنگی، چاپ اول، قم، نشر آصف، ۳۷.

۲۰. گلکار، ک. ۱۳۷۹. مؤلفه‌های سازنده کیفیت طراحی شهری، نشریه صفا، ۳۲: ۳۸-۶۵.
۲۱. محمدی، م؛ عظیمی، م؛ مقدم، ح؛ رفیعیان، م. ۱۳۹۱. فضاهای عمومی شهری، تحقق تعاملات اجتماعی در بافت‌های تاریخی (نمونه موردی شهر لار)، فصلنامه مرمت و معماری ایران، دوره ۲، شماره ۴، ۱۷.

۲۲. معابدحقیقی‌فرد، ع؛ یوسفی، س؛ میرزاده، ا. ۱۳۸۹. سبک رهبری و پیامدهای آن در چارچوب مدل رهبری تمام عیار، دو ماهنامه‌ی توسعه‌ی انسانی پلیس، سال هفتم، شماره ۲۸.
۲۳. مقیمی، م. ۱۳۹۵. اصول و مبانی مدیریت از دیدگاه اسلام، چاپ سوم، تهران انتشارات راه‌دان، ۴۷۲، ۱۶۱، ۶۴-۶۲، ۵۹-۵۸.

۲۴. مک کین، ف. ۱۳۹۴. اقتصاد نوین شهری و منطقه‌ای، ترجمه شهرام رئیسی دهکردی، تهران ناشر نور علم، ۹۳-۵۲.

۲۵. موغلی، ع؛ اکبری، م؛ هاشمی‌نژادفرد، ف. ۱۳۹۲. نقش مدیریت و سازمان در پدید آوردن خلاقیت و نوآوری، دومین اجلاس مدیران تحقیق و توسعه و فناوری با رویکرد نسل چهارم تحقیق و توسعه، دانشگاه پیام‌نور شیراز.

۲۶. نصرآزادانی، ب. ۱۳۹۵. برنامه‌ریزی شهر خلاق و سیاست‌مداران خلاق.

<http://mhnms.mihanblog.com/post/39>

۲۷. نقی‌زاده، محمد (۱۳۹۵) طراحی شهر و فضای شهری ایرانی (مبانی، اصول، معیارها، نمونه‌ها) تهران، انتشارات خورشید باران.

-
28. Greenleaf (1977) the Intituation as servant, Paulist press, Newyork.
  29. Landry, C. 2000. the creative city, London Comedia press, p104
  30. Landry, C. 2006. lineages of the creative city. Research Journal for creative cities, vol. 1. No.1, p 106
  31. Likert, R. 1967. The human organization, New york: McGraw- Hill.
  32. Musterd, S. 2010. The Creative cultural Knowledge city; some conditions. Paper presented makers.
  33. <http://mhnms.mihanblog.com/post/39>(in Persian)